

1964

A
Móra
Ferenc
Múzeum

ÉV
KÖNYV
VE

Szeged

1965

A MÓRA FERENC MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

1964—65

1

SZEGED, 1966

Dr. Összegyűjtés

JAHRBUCH DES FERENC MÓRA MUSEUMS, SZEGED (UNGARN)
LES ANNALES DU MUSÉE FERENC MÓRA, SZEGED (HONGRIE)
ЕЖЕГОДНИК МУЗЕЯ ИМ. ФЕРЕНЦ МОРА, СЕГЕД (ВЕНГРИЯ)

Szerkeszti:

BÁLINT ALAJOS

A fényképeket és a rajzokat a szerzők, illetve
Égető János, Keszei Péter, Siflis József és Tóth Béla készítették

A borítólap *Horváth Mihály* munkája

MÓRA FERENC MŰZEUM
SZAKKÖNYVTÁRA
Dr. Csontos István
Szeged egyetemének
1999

REIZNER JÁNOS ÉS A SZEGEDI MÚZEUM

1964. január 19-én volt hatvan éve, hogy a szegedi városi múzeum alapítója és első igazgatója, a Szeged környéki lelőhelyek céltudatos kutatója, Szeged igen jelentős helytörténésze és a kor színvonalán álló nagy szegedi monográfia írója, *Reizner János* meghalt.

Emlékét saját maga örököltette meg történeti¹, művelődéstörténeti, jogi, régészeti munkáiban² és abban a lelkiismeretes pontossággal készített leltárkönyvben (2—3. kép), amelyet 1883-tól 1904-ig vezetett, kezdetben egyedül, majd utódával, Tömörkény Istvánnal együtt, hogy később Móra Ferenc is ezen az úton haladva ebbe írja le, első s részben mindmáig egyik legjelentékenyebb ásatásának menetét, eredményeit.

Síremlékét családja állíttatta, arcképét I. kép a múzeum számára Nyilasy Sándor festette meg, de mind a városban, mind a múzeumban kőbe vésett emlékét hiába keressük³, pedig tudtunkkal ő volt az egyetlen olyan tudós, aki a város művelődéstörténetében jelentős nyomokat hagyott maga után és olyan, kora színvonalán álló várostörténetet írt, melynek alapján már soron volt, hogy — mint első szegedi születésű tudóst — a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába válassza⁴.

Soká' gondolkoztam azon, leírom-e az első és a régi Szegeden egyetlen férfitől szóló igazságot. Köztudomású ugyan, hogy itt minden kulturális megmozdulásnak főmozgatói abban az időben a kegyesrendiek vezetése alatt álló gim-

¹ *A régi Szeged*. 2 kt. Szeged, 1884—1887. — *Makó város története*. Szeged, 1892. — *Szeged és Délmagyarország*. Szeged, 1895. — *A mindszent—algyői uradalom története*. Budapest, 1896. — *Szeged története*. 4 kt. Szeged, 1896—1900. — Jogi és közgazdasági munkáit l. a 12. j.-ben.

² Ilyen irányú munkáinak bibliográfiáját l. a 12. és 34. j.-ben.

³ A Dugonics Társaság 1943-ban elhatározta, hogy a múzeum bejáratának két oldalán egy-egy emléktáblát állíttat. Az egyik Vedres István, a másik Reizner János emlékét és érdemeit örököltette volna meg. Sajnos, a huzavona, amely a törvényhatósági közgyűlésen is hullámokat vert — éppen a liberális Reizner körül — és a német megszállás megakadályozta a szép gondolat valószínűsítését. A Dugonics Társaság ötven éve. Szeged, 1943. 347.

⁴ Ezt a feljegyzésre méltó adatot Móra Ferencről, Reizner érdemeit mindenkor elismerő utódától hallottam, több ízben is. Ennek ellenére Reizner nevével, örök szép írásaiban alig-alig találkozunk. Régi szegediek c. emlékezésében (1923) többekről emlékezve csak ennyit ír: „Reizner érdemeit is tisztán láttatja az időbeli térség.” (Szegedi tulipántos láda l. Budapest, 1936. 51.). — Még egy helyen szól róla: „Az intézet első igazgatója Reizner János volt (1881—1902) — tévesen 1882—1904 helyett —, előbb a város főjegyzője és Szeged első nagy monográfiájának szerzője. Vértel tudós, erőskezű szervező, akinek vezetése alatt készült az első nagy katalógus (t. i. a Somogyi-könyvtárban), s aki eddigi szerény bérlakásából a kultúrpalotába telepítette át a könyvtárt. Nevéhez fűződik a múzeum megalapítása is, amelynek legrégebbi osztályait, a régiség- és éremtárt, továbbá a szépművészeti gyűjteményt ő állíttatta fel.” (U. o. II. 69. és Kiss F., Tonelli S., Sz. Szigethy Vilmos: Szeged. Magyar városok monográfiája. Budapest, 1927. 296—297.

názium tanári karának idegenből idejött tagjai voltak⁵, de mégsem mondtam volna el, ha már előttem nem írta volna le más is.

Móra Ferenc, aki sohase félt az igazság kimondásától, négy évvel azután, hogy a város szolgálatába került, le merte írni: „...ebben az ősrégi magyar polgár-városban, hosszú évszázadok alatt egyetlen országos nagyság született: *Dugonics*. A Klio nevezetű öreg hölgy ismert arany betűivel ezen kívül egy szegedi nevet sem jegyzett márványtáblájára.”⁶

Nem kívánunk mindazokkal foglalkozni, akiket Móra a „Régi szegediek” közt említ, de ha már Dugonicsról szó volt — akinek a neve alatt hosszú vajúdás után olyan társaság alakult (1892), amely több, mint fél évszázad viharait kiállta — ne feledkezzünk meg egykori tanítványáról, élete végén magaformálta hú barátjáról sem.⁷ „Itt van például *Vedres István* — írja Móra — a múlt század elejének híres szegedi földmérője, aki elsőnek írt könyvet a Duna—Tisza-csatornáról. Lángelme volt és annyi nyoma se maradt, mint egy faggyúgyertya hamujának.”⁸

Az ő munkássága nem írta a történelmet, de csinálta vagy álmolta úgy, ahogy részben máig sem valósult meg. Történelemmel, magyar nyelven írt történelemmel *Spányik Glicér* tanár munkáiban találkozunk legelőször, aki szegedi tanár korában, 1832-ben Pesten adta ki „Magyarország rövid históriája” című, még váci tanár korában megkezdett munkáját, amely — a magyar és latin nyelvű irodalom mezsgyéjén — előbb természetesen latin nyelven is megjelent.⁹

Nem a Tisza-parti város múltja ihlette ugyan, mint a könyv címéből is látszik, de kétségtelenül ő itt az úttörő a magyar nyelvű történetírás terén.

Az elnyomatás idején, 1853-ban kerül Szegedre *Csaplár Benedek*. Két évtizedet el nem érő itteni működésének idején ő teszi meg az első komoly lépéseket a város bármilyen kisigényű, de tudományos életének megindítására. Ő az első, aki jóval idekerülése előtt Ipolyi Arnold ösztönzésére néprajzzal is foglalkozott és a Csallóközben végzett gyűjtésének eredményeit közzé is tette. Sajnos, Szegeden ilyen irányú munkásságot nem folytatott s így a szegedi népszokások felgyűjtése még soká váratott magára.

Annál jelentősebb lépést tett a helytörténeti kutatás irányában. „Már 1854-től hangoztatja, hogy Szeged múltjának és jelenének — amelyben a néprajz is bizonyára helyett kapott volna — feltárását, történetének megírását csak munkaközösséggel lehet elérni. Felveti a szegedi „történelmi társulat” megalakításának tervét¹⁰. Sajnos ez nem valósult meg, de hogy ő maga folytatott ilyen irányú kutatásokat, azt egyház- és iskoláztatástörténeti közleményei bizonyítják.

Csaknem érthetetlen, hogy egy ilyen általános érdeklődésű, nagy műveltségű tudós nem látta elérkezettnek az időt, hogy a hatvanas években Rómer Flóris által megindított régészeti mozgalmakban részt vegyen. Talán a történelmi társulat — rajta kívül álló okokból bekövetkezett — kudarca kényszerítette e téren passzivitásba.

⁵ Közülük került ki az első Szegeden dolgozó tudós akadémikus is: Horváth Cirill, aki egyik adat szerint 1836. szeptember 10-én, másik szerint, 1834 november 15-én lett az Akadémia rendes tagja. (Balanyi Gy. *Magyar Piaristák a XIX—XX. században*. Budapest, 1942. 82, ill. 462.) Rendházukban már 1814-ben, gimnáziumukban ugyancsak a század eleje óta volt éremgyűjtemény is. (*Magyar Minerva* 5 (1912—13), Budapest 1915. 583.). Ebből soha sem lett régiségtár, mint a hódmezővásárhelyi ref. gimnáziumban, ahol már 1858-ban — Rómer győri múzeumával egyidőben — érem- és régiségtárat alapítottak. (Uo. 269.).

⁶ Móra Ferenc, i. m. I. 106.

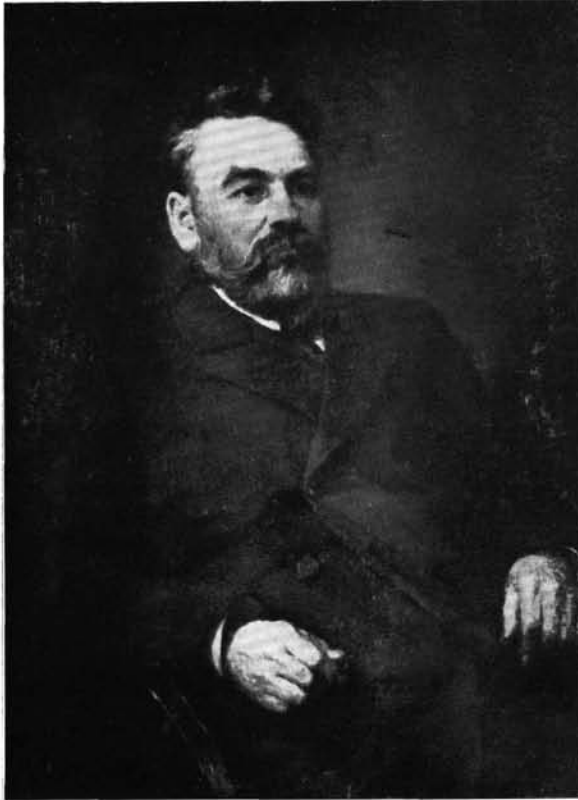
⁷ A Dugonics Társaság ötven éve. 236—237.

⁸ Móra F., i. m. 49.

⁹ Balanyi Gy., i. m. 47.

¹⁰ U. o. 170 és 176.

A történelmi társulat megalakításának gondolata az ő távozása után is tovább élt vagy talán inkább az országos megmozdulások hatása alatt újraéledt, tanítványa, Reizner János ösztönzésére¹¹.

1. kép. Reizner János arcképe (Nyilasy Sándor festménye, 1904)

Csaplár 1867-ig működött Szegeden. Nem lehet vitás, hogy a művelődés minden irányában érdeklődő és minden téren tevékenykedő tanár, tanítványaira is nagy hatással lehetett. Nem kétséges, hogy az ő helytörténeti munkássága — ha a tervezett „munkaközösség” nem is alakult meg — tanítványai érdeklődését is felkeltette. És ennek nyoma maradt a szegedi történetírás és vele együtt a szegedi múzeumügy terén is.

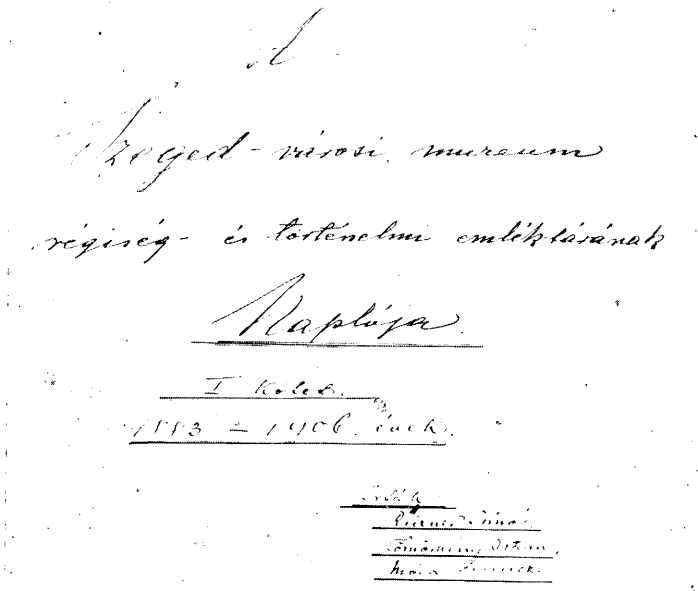
Csaplár abban az időben tanított Szegeden, amikor Reizner János iskoláit végezte. A kapcsolat közöttük aligha lehet kétséges.

*Reizner János*¹², akinek családja a Sopron megyei Rusztról került Szegedre¹³, egy évig tartó ügyvédkedés után (1871) szülővárosa szolgálatába állott mint, aljegyző, majd (1875) mint főjegyző.

¹¹ Reizner János, *Emlékirat az alakulandó szegedi történelmi társulat ügyében*. Szegedi Híradó, 1869 48—50.

¹² 1847 január 20-án született Szegeden. Itt elvégzett gimnáziumi tanulmányai befejezése után a pesti egyetemen jogot hallgatott, majd szülővárosában ügyvédi gyakorlatot folytatott. Már 1871-ben a város szolgálatában állott s a főjegyzői tisztség után a Somogyi-könyvtár és városi

Történelmi és régészeti érdeklődését — említett közleményének eredménytelensége után — már 1871-ben újra bebizonyította, amikor — nyilván Csaplár elhagyott nyomdokain, de a régészet felé is kiszélesítve — az újra alakult szabad-

2. kép

múzeum igazgatója lett. Történelmi és régészeti munkásságán kívül említésre méltó munkái: *A levéltár és levéltári hivatal*. Szegedi Híradó, 1871. 124. — *A czéhek és az új ipartörvény*. U. o. 1872. 64—70. — *Ünnapi körmenet Szegeden 1724-ben*. Uo. 66. — *Deák Ferenc politikai jellemrajza*. Uo. 1876. 15—19. — *A Somogyi-könyvtár*. Uo. 95—96. — *Csanád vármegye régi határai*. Maros, 1870. 4—10. — *Csanád vármegye régi törvényhatósági bizottsága, közgyűlései, tisztviselői ezek fizetése*. Uo. 1871. 1—2. — *Jelentése a b. Palocsay család levéltáráról*. Századok, 6. (1872) 635. — *Jelentés Sáros megye levéltáráról*. Uo. 15 1881. 88—89. — *Adalékok Szeged sz. kir. város iparstatisztikájához*. Szegedi Közlöny, 1874. 84—92. — *A szegedi mészáros czéh a török uralom alatt*. Uo. 116—120. — *Ünnepi beszéd a Dugonics szobor leleplezése alkalmával*. Dugonics Album. Szeged, 1876. — *Ferdinánd király rendelete a magyar könyvek elkobzásáról, 1642-ben*. Magyar Könyvszemle, 6 (1881) 222—226. — *Adalékok a szabadságharc és az emigráció történetéhez*. Uo. 7 (1882) 114—121. — *A szegedi Somogyi-könyvtár állapota 1897—98-ban*. Uo. 23 (1898) 401. — *A Szegedi Somogyi-könyvtár állapota 1898—1899-ben*. Uo. 24, (1899) 388. — *A Szegedi Somogyi-könyvtár állapota 1901—1902-ben*. Uo. 27, (1902) 449. — *Két szendrói levél a losasok hópénzéről*. Tört. Tár. 1882. 586—589. — *Adalékok az emigráció érmei és pénzügyi történetéhez*. Vasárnapi Újság, 1882. 201—202. — *Szeged Hírlapjai, 1849—90*. Szegedi Napló, 1890. 159. — *Czigányaink a múlt században*. Uo. 354. — *Régi gabona mértékek*. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1896. 363. — 1870. 42. tcz. köztörvényhatóságok rendezéséről, különös tekintettel Szeged sz. kir. város rendezésére. Szeged, 1871. — *Jelentés az 1876. árvíz védekezéséről*. Szeged, 1876. — *Évi jelentések Szeged város közigazgatása, közművelődése s belső viszonyainak haladásáról*. Szeged, 1872—1881. (tíz füzet.) — *A Szegedi Híradó napilap negyedszázados pályafutása*. Szeged, 1884. — *Történelmi vizsgálatok a zsidók szegedi letelepülése körül*. Löw L.—Kulinyi Zs., A szegedi zsidók 1785—1885. Szeged, 1885. 373. — *A szegedi polgári dalárda*. Szeged, 1893. — Rövid életrajzát és a rávonatkozó irodalmat l. Szinnyei J., Magyar írók élete és munkái. XI. kötet. Budapest, 1906. 743—747.

¹³ Ruszti eredetét tudtunkkal két alkalommal mint írói álnevet is használta: Ruszti R. J., *A kegyúri jog és a szegedi gyakorlat*. Jogtörténeti tanulmány. Szeged, 1886. 146. l. — *A szegedi Somogyi könyvtár*. Budapest 1886. Ez utóbbi kétségtelenül bizonyítja, hogy a nem is egészen rejtett név alatt az ő munkáiról van szó. L. Szinnyei, i. m. IX. 1417.

elvű kör keretén belül régészeti és történeti szakosztály szervezését vitte keresztül.¹⁴ 1872 előtt — még a város szolgálatába kerülése előtt — megszületett a szegedi múzeum gondolata is. Nem ő ad hírt erről az Archaeológiai Értesítőben.

Széll Farkas a Magyar Nemzeti Múzeumba került horgospörösi honfoglalás-kori sír ismertetése kapcsán a következőket írja: „Azon buzgó működés, amellyel az Arch. Értesítő szerkesztője hazai régészetünket évek óta megteremteni igyekszik, nálunk is élénk visszhangra talált; s ennek következtében néhány lelkes ügybarát, Reizner János ügyvéd és szenvedélyes régész buzgólkodása folytán egy magán történelmi és régészeti társulat alakított, amely kapcsolatban az itteni „Szabad-*elvű kör*” történelmi szakosztályával — miután a tagok nagyrészt ugyanazok — feladatának tekinti egyrészt alföldi népünknel odahatni, hogy az archeológiai tárgyakat ne pusztítsa, azok tudományos becsét felismerje és az előforduló régiségeket bejelentse, másrészt az egyes leleteket összegyűjtse és így egy Szeged vidéki múzeum alapját megvesse.”¹⁵

A híradás nem egészen pontos, de a „Történelmi és Régészeti Szakosztály” valóban megalakult. Elnöke Lőw Lipót, alelnöke Magyar Gábor, jegyzője Reizner János lett.¹⁶ A hiteles híradást, amely egy felhívás kiadását is bejelentette kétség-telenül Reizner János írta, az ő szignójával látott napvilágot.

A felhívás olyan ember tollából származik, akinek kétségtelenül már vannak bizonyos mértékű gyakorlati ismeretei s bár az elnök és jegyző neve alatt jelent meg, az előző híradás szövegezésével rokon fogalmazása bizonyítja, hogy Reizner írta.

Mint a szegedi múzeum alapítása érdekében írt s Reizner régészeti ismereteiről tanúskodó első és eredetiben nehezen hozzáférhető több, mint kilenc évtizedes dokumentumot, történelmi levegője miatt is szó szerint közöljük.

„Felszólítás Szeged és vidéke polgáraihoz a hazai műemlékek ügyében.

Kedves Polgártársak! Midőn a szegedi szabadelvű kör 1871-ik évi május hóban újra alakult, ennek egy régészeti és történeti szakosztálya is szerveztetett, mely egyebekben kívül célul tűzte ki magának: a városunk vidékén található minden régiséget egybegyűjteni s azokat megőrizni.

A régiségek múltunk műveltségi állapotának becses ereklyéi, hajdani fényünk és polgárisodásunk legnagyobb bizonyítékai. A kegyelet, az ősök iránti tisztelet parancsolja ezeknek megőrzését és összegyűjtését; nemzet ellenes bünt követnénk el, ha ezek elvesztését, elpusztítását érzéketlenül tűrnénk. Az ilyen régiségek a múltra megbecsülhetetlen felvilágosítással szolgálnak, talán éppen azon korszakra, melyről legkevesebb írott emlékeink vannak: az ilyen régiségek egyeseknél elszórva talán mint kuriózumok a régi kor becsmérélsére szolgálnak, míg ellenben egy vidéki múzeum díszére lennének.

Midőn tehát ezennel Szeged és vidékének minden rendű és rangú polgárait, a nemzeti becsület nevében a birtokukban levő bárminemű, előttük talán nem is fontos régiségnek a szabadelvű kör történeti-régészeti múzeuma részére leendő ajándékozására felhívjuk, tesszük ezt még a következő indokokból:

A szabadelvű kör múzeuma biztos megőrzési helye leendő a beküldött tárgyaknak.

Ezen beküldött tárgyak történet-régészeti szempontból ismertetve és magyarázva lesznek, miáltal a tudománynak teszünk szolgálatot.

¹⁴ Szegedi Híradó. 1872. 32.

¹⁵ Arch. Ért. 2. (1872). 40.

¹⁶ Szegedi Híradó. 1872. 120.

A múzeum bizonyos időben nyitva álland, azt mindenki megsejtelheti s már a szemlélet által is mennyit fog tanulni, ismerni nemzeti történetünk-ből a nép, melynek nincs módja és alkalma azt könyvekből megismerni.

Emelni fogjuk ezzel városunk fényét és műveltségét s nem kellend pirulnunk, hogy e tekintetben már kisebb és szegényebb városok is megelőztek bennünket.

Zsákmányul engedték eddig sokszor legbecsesebb műemlékeinket az értetlen vagy lelketlen rombolásnak, vagy a külföld kapzsiságának; de bízunk ezúttal polgártársainknak a tudomány iránti szeretetében és hisszük, hogy jelen felhívásunk nem lesz a pusztában kiáltónak szava.

A múzeum részére beküldendő régiségek sorozatát főbb vonásaiban itt közöljük: kőalapácsok, kőbalták, csákányok, vésők, kinagyolt és csiszolt alakban, melyek a nép közt láncos menykő, vagy lapos guta néven ismeretesek és kuruzslásra használtak. — Szarvasagancsból készült átfúrt őszerszámok. — Kőfaragványok, föliratos kövek és téglák, — Régi fegyvernemek, kardok, puskák, nyílhegyek, íjak, török, fustélyok, sarkantyúk, buzogányok, sisak, paizs, páncéling, zászlók, lószerszám-díszítmények, régi bútorok, házieszközök, urnák, mécsesek, fazekak, tálak, csészék, billikomok, kelyhek, cserép, üveg, réz és más edények, vagy ezeknek csak töredékei is; vésett művek, pecsétnyomók, pénz és egyéb matriczok, metszések rézben vagy fában, réz- és bronz- vagy más öntvények, ékszerek, régi üvegyöngyök, régi öltözetek, pénzek és érmeek, pecsétes okmányok, kéziratok, nyomtatványok, könyvek bármely korból, bármely nyelven, festések, arcképek, címerek stb.

Ezen és a végnélküli számú és fajú, de itt nem részletezhető régiségek adományozóit kérjük, hogy adományaik lehelvét, ha lehet a legnagyobb szigorúsággal és a lelet körülményes leírása, úgy az adományozó neve, és lakhelyének följegyzésével beküldeni méltóztassanak.

Ne riasszon polgártársaink közül senkit az, hogy kezei közt levő régiségeit kicsiny(n)ek — s talán értéktelennek tartja. Fontosak azok különösen ott, hol fajcsoportozatokban vannak összeállítva, s jusson eszünkbe mindenkor, hogy a nagy kőszál is csak apró porszemekből áll.

Áldozzon mindenki, kinek e nemben valamije van, bármily kedves is az neki; nyugtassa meg az öntudat, hogy közcélra a legjobb helyre tette le áldozatát, hol mindig az övé, mindegyikünké marad.

Ezúttal nem késünk még a t.c. lelkész, jegyző és tanító urakat, s mindazokat, kiknek a népre befolyásuk van, felkérni, hogy jelen felhívásunkat a néppel ismertessék meg, világosítsák fel őket a régiségek becse, fontossága és haszna felől.

Intsék a népet az alábbiak szerint a jövőben előforduló régiségek föltárásánál a szükséges óvatosságra, s tegye ezt minden honpolgár, ki a haza és tudomány érdekében hasznos szolgálatot tenni nemesen kötelezve érzi magát.

Szántás, döntés, erdőirtás, útsinálás, árkolás, építkezések alkalmával akadnak cserép-, vagy más edényekre. Óvakodjanak ezeket szétzúzni, hanem óvatosan kiemelvén az edény területét, arról a földet vigyázva valamely alkalmas eszközzel hámozzák le. Az ilyen edényt azonban helyéről rögtön kiemelni nem lehet, mert századok óta a föld nedvétől áztatva — fenekük a benne rejlő hamu, csont vagy más egyebek súlyától kiszakad, összeomlik. Azért ott kell hagyni pár óráig (minél nagyobb az edény, annál tovább),

hogy a szél járja, de óvni kell a nap sugaraitól, mely azt szét repesztené, s csak ha már kiszáradt, deszkát kell alája csúsztatni s azon kiemelni. Belső tartalmát kiszórni vagy fölkaparni nem kell, mert éppen belső tartalma lesz a tudomány számára legértékesebb. Ha azonban az edény összetörménék, akkor annak még töredékei is értékesek vagy azért, mert összeállíthatók, vagy mert cífrázatokkal vannak ellátva, melyek a régi kornak nem csak technikai képzettségére, de belső életére is fényt vetnek.

Valahányszor ember csontokra akadnak, jól körül kell ott nézni, nincsenek e a hulla mellett az úgynevezett kegyeletajándékok, szeretetjelék, t. i. a megholtak fegyverei, poharai, kései, bögréi, sok színű üveggyöngyei s karperecei. De, hogy a tudomány ily esetben a maga földéretését megtehesse, szükséges minden kicsinységre figyelni; szemügyre kell venni, hogy a hulla milyen helyzetben — ülve, fekve (oldalt vagy máskép) vagy minő irányban, p. o. kelet vagy délnek fekve találtatott.

A régi pénzek fordulnak elő leggyakrabban, ezekkel történik is egyszerűs mind a legtöbb vandalizmus. Finom zöld rozsda futja ezeket be — patinának nevezi ezt az archaeológia. A nép azonban aranynak gondolja, nem tudván, hogy az épp azért oly becses, mert bár évez évig heverjen a földben, színét és fényét változatlanul megtartja, nem rozsdásodik meg; tehát ecetbe teszik aztán a szép patinájú pénzt, az ecet pedig a szép és becses érmét tönkreteszi.

Felkérjük ez alkalommal a réz- és aranyműves urakat, kikhez ilyen régi pénzeket, úgy más ércből készült szereket beváltani tetemes számmal hordanak: hogy mielőtt a műdarabokat és pénzeket beolvasztanák, a szabadelvű kör régészeti szakosztályával közöljék, mely azokat vagy beváltandja, vagy legalább is lerajzolja, s így azok emlékét meg is őrzi.

Végül a még fölötte nagy számmal előforduló régi, rozsdáette fegyvereknek vagy más házi és kézműeszközök, ha még oly haszontalanoknak tűnnek is fel, becsesek s gyűjteményünkben számukra hely szívesen adatik.

Bízunk e felszólításunk sikerében s reményünk van, hogy ha múzeumunk nem is fog az e nembeli országos intézeteknek talán nyomába sem léphetni, minden esetre ott lesz a vidéki jelesebb múzeumok névsorában. S ha ez hazafiúi polgári érdemül fog fölrovatni, az érdem nem szerény törekvésünket, hanem adakozó polgártársainkat fogja illetni.

Kelt Szegeden a szabadelvű kör történelmi és régészeti szakosztályának 1872 március 7-én tartott üléséből. Löw Lipót elnök, Reizner János, jegyző.¹⁷

Nagy jelentősége lett volna ennek a megmozdulásnak, ha a múzeum bármilyen szerény formában valóban a nagy közönség rendelkezésére állott volna. Erről azonban semmi híradásunk nincs.

Rómer meglepéssel, de szókimondó modorában a városra egyáltalában nem hízelgő megjegyzéssel vett tudomást a tervezett múzeumról. „Alig vagyunk képesek kellőleg kifejezni benső örömünket az újabb lendület fölött, melyet tudományunk ezen előbb egykedvű vidéken nyert.”¹⁸

Bizonyára nem Reizner volt az oka, hogy a kezdeti sikereket elért mozgalom

¹⁷ Uo. 1872. 32. — Nagy figyelmet érdemel a felhívás gondos szövegezése nemcsak azért, mert ilyen Szegeden addig nem jelent meg, de mutatja, hogy ha — bizonyíthatóan Rómerrel semmi kapcsolata nem is volt, — sem Reizner, sem Rómer levelezésében legalább is nem találtuk nyomát — ugyanazon az úton járt, amelyet kutatásaink fáradhatatlan irányítója mindenki számára kijelölt. Igen elismerően ír Rómer (Arch. Ért. r. f, 6 (1872) 189.), Reiznert a „régí egyetemi, buzgó hallgatóm”-nak nevezve. Volt tehát régi kapcsolatuk.

¹⁸ Uo. 43 j.

— úgy látszik — alig egy esztendő alatt annyira lanyhult, hogy az eleinte a ház fölösleges dolgaiból adományozott múzeumi tárgyak alig egy-két, talán biztatásnak is szánt híradásban szerepelnek.¹⁹ A következő évben már csak a horgosi és algyői elpusztult emlékekről emlékezik meg²⁰ és alkalomszerűen megírta *Szeged város története dióhéjban* c. kis közleményét²¹, de a múzeum gyarapodásáról többé nem ír.

Lehet, hogy szép eredménnyel kecsegtető gyűjtő munka kátyúba jutása vette el a kedvét, de még inkább valószínű, hogy egyre növekvő közigazgatási munkája vette igénybe minden idejét. Való igaz, hogy 1873—1878 közt nem találkozunk nevével a múzeumügyről szóló néhány közlemény alatt.

A kialudni látszó fáklját *Ambrus József* hittanár igyekezett újra lángragyújtani. Előbb „A szőreghi apátság romjai”, majd „A műrégészetről” címen cikket írt, amelyben az elkallódó régiségekről szól, sőt leletekről, sírokról is hírt ad.²² Soraiból kétségtelenül kicsendül a Reizner-féle megmozdulás sikertelensége. „...mindenek előtt ajánlom a komoly és higgadt megfontolást — írja —, mert tapasztaltam, hogy Szegeden nagy szalmaláng uralg, mely egy pillanatban magasra csap, a másikon már hült hamu.”

A tények valóban Ambrusnak adnak igazat, de valójában a „szalmaláng” mellett az a körülmény is közrejátszott, hogy komoly, megalapozott szervezet és megfelelő anyagi támogatás nélkül sohasem lehetett e téren eredményeket elérni.

A cikknek azonban volt valamelyes hatása. Szeged későbbi első etnográfusa, *Kovács János*²³: „Történelmi és régészeti társulatot Szegednek” címen újabb felhívást tett közzé. Ez mutatja a legjobban, hogy az első megmozdulás valóban csődbe jutott. Ennek kifejezést is ad: „A szellemi hadjárat határozott irányban haladt, s már-már hódításokat is tesz vala, midőn egyszerre csak visszavonulva a feledékenység ködébe, többé semmit nem hallat magáról.”²⁴

Az egykorú lapokból ez a szomorú kép bontakozik ki előttünk éppen akkor, amikor Rómer a legnagyobb erőfeszítéssel, az egész ország területéről toborzott munkatársakkal szervezte a VIII. Nemzetközi Embertani és Ősrégészeti Kongresszust. Így történt aztán, hogy sem Szeged, sem szegedi ember nevét nem találjuk a kongresszus kiadványában, de még a vidéki gyűjtemények anyagából összeállított katalógusában sem.²⁵ A Rómer szerkesztette térképen Szeged nagykiterjedésű határa „fehér folt” maradt.

¹⁹ Uo. 11, 33, 57, 79, 137.

²⁰ Uo. 1873. 11.

²¹ Lévy F., Emléklapok a szegedi országos dalárünnep alkalmából. Szeged 1876.

²² Uo. 1875. 46, ill. 64—65. Ebben Ó- és Újszentiván, Deszk, Szőreg leleteit is említi. — Ambrus nevével régészeti irodalmunkban még kétszer találkozunk. Már a fenti lelőhelyek, majd Óbéba leletei mutatják, hogy azon a környéken kísérte figyelemmel a földből előkerülő régiségeket, amelyeken a később megalakult városi múzeum legjelentősebb átasásait végezte. Rómerrel is levelezésben állott és a kongresszusra készített régészeti térképhez két halomra vonatkozó adatokat is közölt. Szeged területéről egyetlen adat sincs. Csongrád megyének távolabbi területéről legalább van néhány. Az oroszlámosi halom ugyan tévedésből Csongrád megyéhez került a szövegben (Compte Rendus II. 1. 156. 268. levél), Klárafalva azonban a maga helyén van Torontálban (Uo. 158. 136. levél). — Csak legutóbbi kutatásaim során jöttem arra a gondolatra, hogy: Ambrus bácsi, Régészeti kis káté. Falusi iskolás gyermekek számára címen Temesvárt, 1880-ban megjelent, tagadhatatlanul naiv segítségnyújtás, amely a maga nemében egyedül áll a népszerűsítő irodalmunkban, az ő munkája lehet. Neki voltak kapcsolatai a TRÉ-vel. (Óbébai régiségleletek, TRÉ 1878. 189—194.), és ez a füzet a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat kiadásában jelent meg. Az Arch. Ért.-ben Sz. A. — talán Száraz Antal írt róla igazságtalanul kemény kritikát (r. f. 14. (1880). 178—179).

²³ Móra literary gentlemann-nek nevezi. I.m. I. 51.

²⁴ Szegedi Híradó. 1875. 99—100.

²⁵ Rómer F., Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie, Budapest, 1878. — Hampel J., Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie. Budapest, 1876.

Erre az időre esik a város történetének első megírása is. Ez a kora felfogására megfelelő munka független a Reizner rövid összefoglalásától. *Varga Ferenc* plébános írta²⁶, néhány lapot szentelve a honfoglalás előtti időknek is.

Reizner nevével 1878-ban találkozunk újra, amikor „Szent Mihályteleken” tervezett ásatását jelenti be.²⁷

A régi Szeged utolsó híradása ez a régen vajúdo múzeumügyről, amelynek még a gondolatát is elvitte az 1879. évi nagy árvíz, amely a várost romokba döntötte. A katasztrófa után meginduló rekonstrukció új várost és új intézményeket teremtett Szegeden.

A sok intézmény közt bennünket itt most csak a múzeum szülőanyja, a *Somogyi-könyvtár* érdekel, amely a katasztrófa nélkül soha sem került volna Szegedre. Hogy mit jelentett a város közművelődése szempontjából, arról már sokszor és sok helyen írtak. Itt most csak, mint olyan intézményről legyen szó, amelynek keretében kifejlődhetett a városi múzeum is.

A Somogyi Károly²⁸ esztergomi kanonok alapította könyvtár vezetője átmeneti időben az a Magyar Gábor, aki az 1871. évi megmozdulás idején a „történelmi és régészeti szakosztály” alelnöke,²⁹ és mint a városi gimnázium igazgatója, minden kulturális törekvés lelkes híve volt. Az ő vezetése alatt kezdődött meg a gazdag könyvtár Szegedre szállítása.³⁰

1882-ben már Reizner János, a véglegesen kinevezett igazgató kezdi meg a könyvtár rendezés és szakbeosztás nehéz munkáját. Ezzel tette lehetővé, hogy 1883. október 16-án, ünnepélyes megnyitás után a könyvtár Szeged „minden rendű és rangú” lakójának rendelkezésére állhatott.

Három szempontból volt fontos ez a nagy jelentőségű esemény:

Erősen előmozdíthatta Szeged város művelődésének emelkedését, és a már ekkor erősen követelt harmadik egyetem idehelyezésének is egyik indoka lehetett, ami egyébként az eredeti alapítólevélben is kifejezésre jutott:

ránk nézve fontosabb a másik. A könyvtár védőszárnyai alatt, szerény kezdettel bár, ha lassú lépésekben is, megvalósulhatott a több, mint egy évtizede tervezett városi múzeum;

Reizner János — megszabadulván a közigazgatás már-már kellemetlen nyűgétől — tehetségét és munkaerejét teljesen a két intézmény és a helytörténetírásnak szentelhette.

Az adottságok immár megvoltak, de Szegeden még így sem ment könnyen a múzeumalapítás gondolatát a hivatalos körökkel elfogadtatni.

Láttuk az eddigi hullámzást, s most nézzük meg az utolsó lépéseket, amelyek csaknem a század fordulóján éppen gyors ütemben követték egymást.

Már 1881-ben olyan archaeológiai bizottságról olvashatunk, amelynek feladata volt, a várbontás figyelemmel kísérése. „...a váracsból fölszínre kerülő régiségek,

²⁶ Szeged város története. Szeged, 1877. 3—28. — Szerzője előbb a TRÉ munkatársa is volt. Két régészeti cikket is írt. Az egyikkel elég nagy fába vágta a fejszéjét: „Egy másfélezer éves út. Priscos Rhétor útja. (TRÉ 1876. 180—188.). A másik „Ősemlékori leletek Opaulison” (uo. 93—94.), adatközlés. A később Móra által ásatott csókai Kremenyák felfedezésében is része volt. (Banner J., Acta Arch. Hung. 12 (1960) 4 12j.

²⁷ Arch. Ért. 1878. 267. A Szegedi Híradó közlésére hivatkozva.

²⁸ Móra Ferenc, Szent ember vagy a könyvek és virágok embere. Szegedi Tulipántos láda. II. 49—63. — Ua., A városi múzeum és Somogyi-könyvtár. Kiss F., Tonelli S., Sz. Szigethy V. Szeged 292—295. — Bár a Szeged városi múzeum és a Somogyi-könyvtár 1950-ig nemcsak egy épületben, de közös vezetés alatt is állott, az anyaintézet történetéről ne essék itt most szó. Erre vonatkozóan I. Kulinyi Zsigmond, Szeged újkora. Szeged, 1901. 446—460.,

²⁹ Szegedi Híradó, 1872. 120.

³⁰ Kulinyi, i. m. 454.

azon leletekkel együtt, amelyek a sövényházi ásatásból nyertek, a kir. biztos úr intentionál szerint egy megalakítandó szegedi múzeum alapját fogják képezni.³¹

Ebből is látszik, hogy Tisza Lajos — bizonyára nem a legutolsósorban: Reizner hatására — támogatta a múzeomalapítás gondolatát, amit még ennél is jobban bizonyít az a tény, hogy a királyi biztosság működésének megszüntetése után, minden olyan leletet, amely a város újjáépítése során hozzá jutott, Reizner Jánosnak, a Somogyi-könyvtár igazgatójának adta át. Ugyanezt tette Lechner Lajos, a műszaki osztály vezetője is.³²

Egyes leletek, polgári emlékek, várostörténeti tárgyak és éremgyűjtemények is kerültek, a működését — a leltári napló szerint (2—3. kép) — 1883-ban megkezdett múzeumba, de csak 1888-ban kapott két helyiséget a könyvtár is befogadó reáliskola épületében. Itt kezdte meg Reizner a rendezést, de a múzeum megnyitására nem kerülhetett sor. 1894-ben az anyaintézettel együtt ki kellett költöztetni. Az addig gyűlt anyag, a Somogyi-könyvtár bérelt épületében, a Fodor utca sarkán álló Fodor-féle házban várta — kiállítás helyett ládába csomagolva — az ígért földjét, a Kultúrpalota felépítését. Ez 1897-ben nyílt meg a két intézmény előtt. Reizner ekkor fejtette ki legnagyobb munkáját a két testvérintézmény szervezésében. Ugyanakkor írta nagy történeti munkáját. Mindezt a munkát, néhány segéd-erő mellett, főként Lázár Béla segítségével végezte, aki még az ásatásokban is mellette volt. Úgy, mint 1899-től Tömörkény István.

Reizner Jánosnak, a Szeged kultúrája emeléséért fáradságot nem ismerő embernek nagy napja volt, amikor az ideiglenesen elhelyezett könyvtár megnyitásán, a rekonstrukció keretében tartott ünnepélyes megnyitón a királyt a könyvtár nevében ő üdvözölte, de sokkal nagyobb örömet érzett akkor, amikor 1899. június 11-én az érem- és régiségtár maga rendezte kiállítását Fraknói Vilmos, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője, Hampel József országos felügyelő kíséretében elismerő szavakkal megnyitotta a város lakói előtt.³³

Reizner János nevét akkor már messze túl Szeged határán is ismerték. Nemcsak egymásután megjelenő történelmi részletmunkái, levéltári jelentései, de az Archaeológiai Értesítő hasábjain 1890 óta napvilágot látott közleményei a vidéken dolgozók legjobbjai közé emelték.³⁴

Ezek egy része híradás csupán, vagy ásatási jelentés és az Archaeológiai Értesítőben ennek megfelelően kapott helyet, de egy részük gondos utánjárással írt törté-

³¹ Szegedi Híradó, 1881. 4.

³² Kulinyi, i. m. 490.

³³ Uo. 493. Első berendezéséről l. uo. 490—495.

³⁴ Reizner múzeumi és régészeti vonatkozású közleményei és tanulmányai: *A szegedvárosi múzeumról*. Arch. Ért. 10 (1890). 435—438. — *A rábéli leletek*. Uo. 11 (1891) 46—47. — *Magyar pogánykori sírleletek*. Uo. 97—114. — *Szegedvidéki templomok és a kereseti harang*. Uo. 166—167. — *Rábéli ásatások*. Uo. 206—210. — *A szegedi múzeum újabb szerzeményei*. Uo. 278—282. — *Szeged vidéki leletekről*. Uo. 355—358. — *A szeged-városi múzeum gyarapodása*. Uo. 12 (1892) 90—91. — *A szeged-röszkei sírleletek*. Uo. 161—168. — *A szeged-csorvai Árpád-kori füstölő*. Uo. 15 (1895) 361—365. — *A majdani aranylelet*. Uo. 380—381. — *A tömörkényi bronzleletről*. Uo. 16 (1896) 265—267. — *Éremlelet Sövényházán*. Uo. 18 (1898) 81—82. — *A szegedi múzeum éremtára 1898—99-ben*. Uo. 19 (1899) 432. — *Közlemények a szegedi városi múzeumból*. Uo. 19 (1899) 183—190. — *A szegedvárosi múzeum érem- és régiségtárának gyarapodása*. Uo. 22 (1902) 87—89. — *A sasülesi és szőreghi leletekről*. Uo. 23 (1903) 43—50. — *A Szeged-domaszéki pogánykori leletekről*. Uo. 268—272. — *A rivó-dűllői ásatásokról és kőtörési leletekről*. Uo. 378—387. — *Lebői, óbébai és őrhalmi ásatásokról*. Uo. 24 (1904) 76—88. — *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének jelentéseiben: 1901, 35—36; 1902, 33—34; 1903, 62—65*. Bár a numizmatika — mint erről éremgyűjteménye is tanúskodhatott — nagyon érdekelte, egyetlen ilyen irányú közleményét ismerjük: *II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek érmészeti és pénzügyi ismeretéséhez*. Arch. Ért. r. f. III (1872) 34—40, 66—69.

neti-régészeti tanulmány, amelyenekkel csak alig-alig találkozunk a múzeum ásatóinak későbbi írásai közt.

Az az időbeli határ, amelyen az ismertetett leletek helyet foglaltak az újkőkortól a magyar középkorig terjednek, de a Szeged története a XVIII. századig szélesíti ki ezt a horizontot. És ez természetes is annál az embernél, aki a régészetet és a történelmet ugyanannak a tudománynak tekintette s aszerint is művelte.

Legyen elég e tekintetben Hampel Józsefnek abból az ismertetéséből idézni, amelyet a Szeged története megjelenése után írt.

„Természetes, hogy a szorgalmas történetbúvár, aki éppoly lelkiismeretes archaeológiai kutató, a Szeged területén előkerült emlékszerű maradványokat sem mellőzte, amelyeknek legnagyobb részét éppen az ő körültekintő gondoskodása mentette meg a tudomány számára.”

„Vajha minden városnak akadna egy derék monográfusa, aki szeretettel minden kulturális mozzanatra kiterjeszti figyelmét.”³⁵

Ásatási eredményeit történelmi dokumentumoknak tekintette, és a leltárban igen gondosan írta le (3. kép). Ezek alapján írta meg a város kiterjedt határának, sőt a hozzá csatlakozó területek történetét is. Nem is lehetett volna — sőt ma sem lehetne — a szomszédos területek leletanyaga nélkül teljes képet rajzolni. A századforduló tájékan még így is nehéz volt. Az újabb leletek tükrében, a mai tudomány állása mellett természetesen nem is tekinthető véglegesnek a történeti kép, de mégis jelentős, mert az első — a Varga Ferenc-féle³⁶ — kísérlet után nagy lépést tett előre.

Soknak ez sem mondható, ha tudjuk, hogy — nem szólva a könyv további fejezeteiben több helyen is jelentkező későbbi emlékekről — a négykötetes, valóban alapvető munka első kötetének mindössze 15 lapja foglalkozik a honfoglalás előtti idők történetével s ennek a felét is a leletek képei töltik meg. Feltűnő, hogy az akkor már ismert honfoglaláskori leletekről alig-alig van szó.

Nem kétséges, hogy Reiznernek ez a rövid összefoglalása — mondhatnánk — jóvátétele volt a kongresszus idején letagadhatatlanul elkövetett mulasztásnak, amelyért talán éppen elsősorban ő a felelős. A pótlás azonban — rövidege ellenére is — sokkal szélesebb körű volt, mint amilyen a Rómer tervezte térképen és a hozzácsatlakozó magyarázatokon lehetett volna. De hol is voltak még abban az időben a most érintett és felhasznált leletek?

Hogy a leletanyag — akár a Nemzeti Múzeumból, az irodalomból vagy éppen saját ásatásaiból vette is anyagát — nem mindig jelenti azt a kort, amelyikbe beosztotta, azt a múlt század utolsó évtizedében nem róhatjuk fel hibájául. E hiányosság ellenére is lássuk abban a sorrendben, amely a terület betelepülésének időrendjét is jelenti.

Megtelepedett itt az újkőkor³⁷, a rézkor,³⁸ a bronzkor³⁹ és a korai vaskor⁴⁰ embere. Települései voltak itt a szarmatáknak⁴¹. Hun hagyatékot látott egyes leletekben,⁴² ezek azonban más leletekkel együtt az avarok⁴³ itteni nagy temetőinek az

³⁵ Arch. Ért. 20 (1920) 173—174.

³⁶ L. 26. j.

³⁷ Sövényháza., Teés, Szatymaz, Lebő, Csany, Röske, Rábé, Oroszlámos.

³⁸ Szillér. (Sövényháza, Törökkanizsa).

³⁹ Zákány, Percsora, Dorozsma, Szeged-Sándor utca. (Röske, Tömörkény-újmajor, Sövényháza, Szeged-Rókus, Öthalom, Nagyfa, Rábé, Szőreg, Borjas.)

⁴⁰ Leleteket nem ismer. (Percsora).

⁴¹ Tömörkény-újmajor, Szeged-Lóporraktár, Szeged-Röske. (Csorva, Dóc, Öthalom, Sövényháza, Szőreg, Újszentiván, Horgos.)

⁴² Sövényháza, Öthalom.

⁴³ Leleteket nem ismer (Majdán, Domaszék, Egyházasker, Horgos, Kötörés).

emlékei. A honfoglaló magyarság is korán megszállta ezt a területet⁴⁴; szlávok emlékéit őrzi néhány akkor fel nem ismert lelet.⁴⁵ Az első falvak már az Árpádok, majd az Anjouk idejéről beszélnek.⁴⁶

Nagy vonásokban — sok kiegészíteni valóval — ez a kép bontakozik ki a monográfiából, amelyben hiába keresnők a ma jól ismert kultúrák szerinti kronológiai beosztást.

Megjelenése után is folytatta kutató munkáját. Ezek közül a rábéit és óbébeit kell külön is kiemelnünk, amelyek bronzkori ismereteink szempontjából nyújtanak rendkívül hasznos útbaigazításokat és ilyen hosszú idő után ma is figyelmet érdemelnek.

Az óbébai temető és szőregi apátság feltárása volt utolsó ásatási munkája. Az előbbinek máig is nagyfontosságú közlése az Archaeológiai Értesítőnek ugyanabban a számában jelent meg, amelyben munkásságának pársoros, rövid, de igen elismerő hangú méltatása már teljes munkaerejében bekövetkezett halála hírére közölte. Ez volt az egyetlen megemlékezés, amely szakember tollából megjelenve, a mának is megmondja, ki volt Reizner János, és mit jelentett, mit ért lankadatlan szorgalmú munkája.

„Szeretetteljes gonddal mentett meg mindent, ami fényt derített Szeged múltjára, s így tudásunkat sok becses adattal gazdagította.”⁴⁷

Talán kiegészíthetnők ezt egyetlen mondattal: Reizner János, a múzeumigazgató, a régész, a történész értékét a maga kora szemszögéből nézve látnunk kell, hogy minden leírt szavának igazságáról meg volt győződve. Íróról szólva ennél elismerőbbet aligha lehet mondani.

Hogy nem egyszer tévedett, azt csak a mindent mindenkinél jobban tudók vethetik szemére, elfelejtve azt a hatvan esztendő, amely eltelt utolsó közlése és halála óta, s amelyben nemcsak újabb levéltári és leletanyag áll a kutatók rendelkezésére, de éppen ezek alapján a tudomány is nagy lépéseket tett előre. Sok mindent másképpen lát és a társadalomtudományok egészen más — az ő korában még nem is sejtett — irányban haladnak.

Ha ezt észre is vesszük, érdemei a Rómer térképen kiáltó „fehér folt” megszüntetése terén elvitathatatlanok. Szeged őstörténetét ő kísérte meg először az írott forrásokra alapuló történelemmel kapcsolatba hozni.⁴⁸

Az ő kitartó, szívós küzdelmei után megalapított múzeum halála hatvanadik évfordulóján hálaival és elismeréssel idézi emlékéit, s reméljük, hogy annak marandó jelet is állít a régi elgondolás szerint.

Szeged historikusa és első régésze valóban megérdemli ezt a marandó emléket is.

(1964)

Banner János

⁴⁴ Pörös-dűlő, Óthalom, Tömörkény, Bojárhalom, Királyhalom, Oroszlámos, Domaszék, Rábé.

⁴⁵ Leleteket nem ismer. (Majdán, Tömörkény, Baks.)

⁴⁶ Csengele, Kereset, Ötömös, Csorva. — A megállapítások sokszor tévesek. Innen van az egyes korok hiánya is, amit közlései képeiből nem nehéz pótolni. L. a zárjelbe tett neveket.

⁴⁷ Arch. Ért. 24 (1904) 96. — L. még: Banner János, Régészeti kutatások Szegeden. Dolgozatok 12 (1936) 242—249.

⁴⁸ Történeti munkásságának értékelése történészre váró feladat, de az egykorú kritika is figyelmet érdemel.